

Vztah Francie k bezpečnosti střední a východní Evropy

Jan Eichler

Vztah Francie k oblasti střední Evropy zahrnuje širokou škálu rovin, počínaje ekonomickou, přes kulturní (v jejímž rámci hraje velmi důležitou roli zejména snaha o šíření francouzského jazyka a podpora cestovního ruchu) až po politickou. V politické rovině pak Francie věnuje nemalou pozornost otázkám stability a bezpečnosti střední a východní Evropy, což představuje důležitý prvek v celé koncepci její zahraniční a bezpečnostní politiky. Vzhledem k významu této západoevropské země a k jejímu vlivu na světový vývoj je její vztah k našemu regionu důležitým činitelem v procesu hledání nového modelu evropské bezpečnosti.

I když názory francouzských politiků a odborníků na tuto oblast nejsou jednoznačné a často se různí, můžeme v jejich přístupu k některým otázkám najít řadu obecně platných skutečností. První z nich je již samotné vymezení oblasti střední Evropy. Francouzští politici, stratégové i odborníci do svých úvah o střední Evropě velmi často zahrnují celou rozsáhlou oblast pojímanou jako trojúhelník mezi Baltským, Jaderským a Černým mořem.

Změny po skončení studené války

Takto vymezená oblast se podle francouzských názorů dostala po skončení studené války do „paradoxní situace. *Nazíráno z objektivního pohledu, ještě nikdy se nenacházela v tak dobré strategické situaci jako dnes. Západ již pro ni přestal být nepřítelem a obrovská východní velmoc má tolik vnitřních problémů, že již nemůže pro tyto země představovat vážné ohrožení. A to tím spíše, že s výjimkou Polska a pobaltských států žádná z těchto zemí nemá společnou hranici s Ruskem.*“¹

Zároveň si však francouzští politici i odborníci uvědomují, že skončení studené války mělo pro státy střední a východní Evropy i záporné dopady. Na prvním místě je to znepokojení pramenící z ekonomické a sociální nejistoty, z opětného propuknutí historických sporů a z politické nestability. V rámci celého starého kontinentu se právě bývalých členských států Varšavské smlouvy nejvíce dotýká skutečnost, že starý mezinárodní řád již neexistuje, ale nový ještě nebyl nastolen. Naděje vkládané do nového evropského řádu byly vystřídané obavami z nové nestability a z nových napětí. Na jedné straně se výrazně zmenšila hrozba, avšak na druhé straně se mír stal ještě křehčím.

Součástí francouzského pohledu na uvedenou oblast je i hodnocení jejího vojenského potenciálu. Ten byl v minulosti až stereotypně označován za předimenzovaný, za zdroj ohrožení životních zájmů Západu a za hlavní příčinu mezinárodního napětí.² Naproti tomu dnes se stále častěji setkáváme s novým náhledem, podle něhož vojenská výzbroj zemí, jež ji tvoří, „je z kvantitativního hlediska významná, z technologického hlediska je však zastaralá“. Převládá názor, že tyto státy, jejichž souhrnné celoroční výdaje na obranu se vyrovnají výdajům USA za pouhých devět dní, „nejsou schopny individuálního zajištění své obrany“.³

Dětská nemoc postkomunismu

Při hodnocení závažnosti těchto skutečností dochází Bílá kniha o obraně Francie, publikovaná na jaře roku 1994, k důležitému závěru, že totiž „existují obavy, že by transforma-

ce zemí střední a východní Evropy směrem k nové geopolitické rovnováze mohla být po řadu let doprovázena ozbrojenými konflikty... Jako nejnaléhavější riziko se na pozadí vážné ekonomické a sociální recese jeví vzestup nacionalismu, odvíjející se od zpochybňování hranic zděděných ze dvou světových válek."⁴

V přístupu Francie k nestabilní oblasti střední a východní Evropy je důležitým prvkem právě snaha chápat subjektivní pocity zemí, které tuto oblast tvoří. To se pak odráží v pochopení a docenění skutečnosti, že pocit bezpečnostní prázdnoty nikdy nebyl tak výrazný a silný, jako je tomu v současné době. Národy těchto zemí po dlouhou dobu nedobrovolného zakotvení ve Varšavské smlouvě toužily po svobodě. Když jí na konci osmdesátých let náhle dosáhly, začaly pociťovat nedostatek bezpečnosti, kterou v minulosti považovaly za samozřejmost. To vyvolává pocity všeobecného a vzájemného znepokojení. V řadě těchto zemí se proto začíná objevovat obava, zda svobody nebylo dosaženo za cenu oslabení či dokonce ztráty pocitu bezpečnosti. Při hodnocení tohoto jevu se ve francouzském odborném tisku setkáváme s následujícím stanoviskem: „*Názory na to, do jaké míry je pocit ohrožení těchto zemí oprávněný, můžeme mít jakékoli. Přesto by však nebylo dobré zapomínat na to, že v oblasti bezpečnosti může i subjektivní percepce rizik vytvářet objektivní situace.*“⁵

Pro bezpečnostní politiku Francie je velmi důležitou skutečností i obrovská změna, k níž došlo v názoru zemí střední a východní Evropy, zejména pak jejich vládních garnitur, na otázku neutrality. Jestliže ještě před pár lety bylo na tzv. finlandizaci nahlíženo jako na neuskutečnitelný a Moskvu nanejvýš popuzující sen, pak na základě dnešních stanovisek těchto zemí Francouzi docházejí k závěru, že finlandizace je již pojímána spíše jako apokalyptická hrozba a že se veškeré naděje těchto zemí upínají k NATO. Podle francouzských odborníků se v přístupu těchto zemí k NATO směřují důvody jak racionální (osvědčenost atlantických struktur a mechanismů, spolehlivost jeho výzbroje i bezpečnostní strategie), tak iracionální (zejména je to sen o americkém způsobu života).⁶ Nicméně převládá názor, že je třeba tyto důvody v jejich celkovém souhrnu respektovat, a to zejména skutečnost, že NATO je považováno za jakousi pojistku proti všem možným rizikům návratu Ruska do této oblasti starého kontinentu.

To vše pak vyúsťuje v situaci, která je označována jako „dětská nemoc postkomunismu“. Bezpečnostněpolitická orientace současných vlád většiny zemí celého sledovaného regionu je přirovnávána k minci, jejímž lícem je ultraatlantismus a rubem pak nedoceňování úlohy, významu a možností Západoevropské unie, jakožto evropského pilíře NATO.⁷ Tato skutečnost není pro Francii a její bezpečnostní politiku příliš příznivá, neboť právě ona byla vždy v rámci Severoatlantické aliance tou zemí, která kladla největší důraz na budování a posilování evropské osy obrany, na to, aby západní Evropa takřkajíc vzala svůj osud do vlastních rukou, a tím snížila svou závislost na bezpečnostních zárukách USA. Jestliže k prosazení tohoto přístupu neměla lehké podmínky a dostatek porozumění a stoupenců ani v závěrečném období studené války, pak současná stanoviska vlád zemí střední a východní Evropy činí její úsilí ještě složitějším.

Nicméně Francie nadále ve vztahu k bezpečnostněpolitickým zájmům zemí střední a východní Evropy prosazuje linii, jež vychází ze stanovisek k následujícím základním otázkám a problémům.

Dědictví rozdělené Evropy

Francouzští odborníci i politici se shodují na tom, že nemůže přetrvávat dosavadní rozdělení Evropy. Již na počátku devadesátých let to prezident François Mitterrand vyjádřil dnes již klasickým výrokem, že nelze připustit, aby železná opona byla nahrazena zdí peněz, jež by starý kontinent dělila na bohatou a bezpečnostně zajištěnou část na straně jedné a na část chudou a vydanou napospas nestabilitě a nejistotě na straně druhé. Podobně uvažuje i tzv. klasická pravice. Např. ministr zahraničí A. Juppé zdůrazňuje, že „*zachování statu quo by vedlo k záhubě Evropské unie, neboť nelze udržet stabilitu mezi bohatým a vlivným Západem*

a novými demokraciemi ve střední a východní Evropě nechanými napospas chudobě a nejistotě“.⁸

Pod vlivem zkušeností z událostí po skončení studené války si francouzská diplomacie uvědomuje a přiznává, že „*pád berlínské zdi postavil před celé západoevropské společenství nové výzvy, které si toto společenství nejen nepřálo, ale které ani nepředpokládalo*“. To má znamenat nikoli útek před spoluodpovědností, nýbrž naopak „*odhodlání přinášet oběti ve snaze pomoci svým sousedům, oběti motivované ne altruismem, ale přesvědčením o společném osudu*“.⁹

Úloha NATO a USA

Francie si plně uvědomuje, že důležitá úloha při řešení otázky další budoucnosti zemí střední a východní Evropy připadá Severoatlantické alianci. Nicméně konkrétní názory francouzských odborníků a politiků k úloze NATO a USA při řešení otázky jejich další budoucnosti se odvíjejí od následujících základních stanovisek:

1) Výlučná orientace zemí střední a východní Evropy na NATO není prozíravá, neboť by nebylo dobré svěřit do rukou USA a NATO monopol na bezpečnostní a obrannou organizaci starého kontinentu.

2) Američané dosud zemím střední a východní Evropy neposkytli požadované bezpečnostní záruky.

3) Klíčovým problémem v rámci perspektivy dalšího rozšiřování NATO zůstává vztah k Rusku. Rozšiřování NATO, a to i ve velmi omezené podobě, kterou představuje program Partnerství pro mír, obsahuje podle názoru řady francouzských odborníků vážné riziko vnitřního rozporu, který je vysvětlován následovně:

– může být částečné, pak ale vyvolává dojem, že je namířeno proti Rusku, a v důsledku toho může přidružené země vystavit riziku, že se znovu ocitnou v zóně mezinárodního napětí;

– pokud do něho bude zahrnuto i Rusko, vystavuje se Severoatlantická aliance riziku, že bude obviněna z toho, že nakonec stejně jako v minulosti vytvoří předpoklady pro takovou situaci, kdy budou Američané znovu jednat s Rusy nad hlavami států střední a východní Evropy; podle názoru Francouzů je navíc třeba počítat i s obviněním, že NATO přihlíží k nastolování jakési druhé Jalty (k takovému obvinění již došlo např. v případě nabídky Partnerství pro mír i Rusku, kdy v takovémto duchu reagoval polský ministr zahraničí Olechowski);

– rozšiřování NATO může být i všeobecné, ovšem v takovém případě obsahuje i možnost svého faktického rozpuštění.

Velký význam má vztah Francie k NATO a k jeho úloze v Evropě, a to zejména v její střední a východní části. Již v 80. letech byla Francie zemí, z níž se nejčastěji ozývaly hlasy, jejichž posláním bylo přesvědčit evropské země o nezbytnosti posílit tzv. evropský pilíř. Její vedoucí činitelé přitom zdůrazňovali, že nejsou protiatlantičtí, že jejich cílem není oslabení NATO, nýbrž zvýšení odpovědnosti západoevropských zemí za vlastní bezpečnost a snížení jejich závislosti na zárukách USA. Tento přístup zůstává zachován i po skončení studené války, mění se však to, že Francie dnes pod vlivem vývoje krize na území bývalé Jugoslávie, uznává stabilizující vliv NATO.

Nicméně důraz na zvýraznění samostatnosti Evropy zůstává zachován, a to v celém politickém spektru. Je typický pro prezidenta F. Mitterranda, pro Socialistickou stranu i pro strany tzv. klasické pravice (pro RPR a UDF, nikoli však pro Le Penovu Národní frontu). Nejvyšší politici vládní koalice (premiér Balladur, prezidentský kandidát J. Chirac a další) jsou ve svých vyjádřeních opatrní. Naproti tomu k těm, kteří své myšlenky vyjadřují nejvyhroceněji, patří Philippe Séguin, předseda Národního shromáždění a jeden z vedoucích činitelů strany RPR. Ten tvrdí, že „*NATO už nemá dobrou pozici, neboť již nemůže přinést odpovědi na potřeby nové podoby Evropy. Je na nás, abychom vytvořili něco jiného*“.¹⁰

Respektování zájmů Ruska

Na francouzské názory na úlohu NATO úzce navazují stanoviska k úloze Ruska v procesu evropské bezpečnosti a zejména v oblasti střední a východní Evropy. Tato stanoviska představují jeden z klíčových prvků přístupu Francie k uspořádání Evropy po skončení studené války. Vycházejí ze dvou základních tezí, jež vymezují celý prostor přístupu k Rusku.

První teze zní: „... je potřeba učinit vše, abychom zabránili opětovnému rozdělení do dvou antagonistických bloků, jejichž hranice by ve srovnání s obdobím studené války byly jenom posunuty. Vytváření nebo obnovování aliancí nemůže přinést řešení naléhavých problémů současnosti, jakými jsou spory o hranice a podmínky menšin, problémů, které znovu propukly a vytvářejí potenciální ohniska vážných krizí.“¹¹

Z této teze vyplývá i stanovisko, podle něhož by se Rusko nemělo stát členským státem Evropské unie v plném rozsahu, nýbrž něčím, co A. Juppé nazývá „partnerským vztahem s úzkými vazbami na Evropskou unii“.¹²

Druhá teze praví, že nelze upadat ani do opačné krajnosti, v jejímž rámci by se přistoupilo na všechny požadavky Ruska či dokonce na to, aby Rusko mělo právo veta na bezpečnostní politiku Západu.

Syntéza pak vyznívá následovně: „... skutečný bezpečnostní řád v Evropě nemůže být vytvářen bez Ruska a tím méně proti jeho vůli.“¹³ Francouzi si uvědomují, že je třeba se vyvarovat obou extrémů a považovat Rusko za důležitého evropského činitele, jenž má právo na své vlastní percepcce bezpečnostní situace. Proto premiér Balladur zdůrazňuje, že doba vyžaduje „učinit z Ruska skutečného partnera v těchto oblastech“.¹⁴ Ve vztahu k Rusku tedy Francie navazuje na tradice své zahraniční politiky, jež se utvářela po dobu několika staletí.

Úloha mezinárodních organizací

Na linii vůči Rusku pak zcela logicky navazuje i vztah k úloze nejvýznamnějších mezinárodních organizací, které svou činností zasahují do problematiky evropské bezpečnosti. Na prvním místě jde o OSN, která podle francouzských hodnocení výrazně rozšířila záběr své činnosti, nicméně „má jasně stanoveny hranice své činnosti a ty nemůže překročit“. Především jí chybí více zkušeností z oblasti řízení bojových operací. Dále nemá ani dostatek lidských zdrojů, ani bojové a zpravodajské techniky. Francie proto vyzývá všechny evropské státy k tomu, aby se angažovaly ve směru posílení autority generálního tajemníka OSN a aby mu poskytovaly stále více vojenských expertiz.

Na základě zkušeností vyvozených z posledních akcí Severoatlantické aliance a Organizace spojených národů docházejí francouzští odborníci k závěru, že z hlediska bezpečnostněpolitických zájmů zemí střední a východní Evropy mají největší význam následující skutečnosti:

– účinně řešit problémy bezpečnosti Evropy jako celku je schopna pouze ta mezinárodní organizace, která má jasně vymezený mandát k zásahům pro předcházení krizím nebo pro opětovné nastolování míru;

– nezbytným předpokladem úspěšného postupu tímto směrem jsou i spolehlivé a účinné ozbrojené síly;

– mezi členy takové organizace musí panovat základní dohoda v přístupu k aktuálním problémům a v odhodlání jednat;

– sladěný mezinárodní postup je mnohem prospěšnější než individuální postup jednotlivých států, snižuje podezření z hegemonistických sklonů té které země a tím pádem i pochybnosti o celé akci jako takové;

– zároveň s tím zvyšuje i kooperaci členských zemí mezinárodní organizace a umožňuje získání žádoucího synergetického efektu.

Západoevropská unie jako nejschůdnější východisko

V návaznosti na kritický pohled na strukturu a úlohu NATO a na základě výše uvedených kritérií dospívají francouzští odborníci k závěru, že ideální by byla taková organizace, jež by se těšila tak širokému mezinárodnímu uznání jako OSN, měla by stejnou zájmovou homogenitu jako Západoevropská unie a disponovala by takovými strukturami a ozbrojenými silami jako NATO. Protože však dosažení takového ideálního stavu není reálné, přiklání se Francie nejvíce k Západoevropské unii. Její stanovisko vychází z následujících tezí:

1) Protože se v dohledné době neuvažuje o připojení Ruska k Evropské unii, je výhodou EU/ZEU skutečnost, že může být zemím střední a východní Evropy nabídnuta jako instituce, v níž není a v dohledné době ani nebude velmoc, kterou tyto země považují za hlavní zdroj a původce svého ohrožení. Přitom však takový krok neobsahuje riziko, že by v Rusku vyvolal pocit izolace.

2) Západoevropská unie a všichni její členové se nacházejí mnohem blíže k zemím střední a východní Evropy než USA, a to nejen z hlediska zeměpisného, nýbrž i z hlediska politických a strategických zájmů. Nabídnout mohou schopnosti Západoevropské unie, které by se měly dále zdokonalovat v následujících základních směrech:

– prvním z nich je zvyšování akceschopnosti ozbrojených sil, kde Francie chce zemím střední a východní Evropy nabídnout své zkušenosti, jež získala při spolupráci s Itálií a se Španělskem při budování a výcviku pozemních sil rychlého nasazení, dále zkušenosti získané společně s Velkou Británií v rámci zdokonalování vzdušných sil;

– druhým směrem je zdokonalování výcviku a koordinace použití ozbrojených sil na základě družicového zpravodajství, kde má Francie již konkrétní zkušenosti ze spolupráce s Itálií a se Španělskem v rámci programu Helios a s Německem v rámci programu Helios II. Tyto kroky na cestě k budování evropského systému kosmického pozorování a zpravodajství mají strategický význam. Krize v Jugoslávii, stejně jako francouzský zásah ve Rwandě totiž potvrdily, že přesné informace a možnost sledování situace v reálném čase jsou základními nástroji pro předcházení a zvládnutí krizí v současnosti;

– důležitým směrem je i politická spolupráce v období vyznačujícím se vzájemným překrýváním diplomatických a vojenských aspektů nasazení ozbrojených sil ke zvládnutí krizí a k obnovování míru;

– v neposlední řadě Francie zdůrazňuje i možnost celoevropské spolupráce v oblasti zbrojního průmyslu, kde je cílem jednak co nejlepší koordinace mezi všemi evropskými státy, jednak co nejvyšší možný stupeň samostatnosti a nezávislosti Evropy v pokrývání potřeb vlastní obrany.

3) Velký význam přikládá Francie evropskému ozbrojenému sboru. Státům střední Evropy nabízí účast v něm jako jednu z dalších cest vedoucích k sblížení se západoevropskou bezpečnostní integrací. V podtextu dává jasně najevo, že jsou i jiné možnosti než výlučná orientace na Partnerství pro mír.

4) Mnozí politici, včetně premiéra Balladura, jsou přesvědčeni i o tom, že společná politika je schůdnější v oblasti bezpečnosti a obrany než v oblasti čistě diplomatické. Přidružení středoevropských zemí k Západoevropské unii otevírá cestu k společnému posuzování problémů bezpečnosti a obrany. Navíc nabízí i možnost vypracovat celoevropskou doktrínu obrany. Na základě aktivní spolupráce se zeměmi střední a východní Evropy, „*které již dnes mají své pevné místo v našem bezpečnostním prostoru*“, by Západoevropská unie podle francouzských názorů dostala nový rozměr, jenž by mohl vyústit až ve společné vypracování celoevropské Bílé knihy o obraně. Ta by podle premiéra Balladura měla být pojímána jako „*výraz solidarity Evropské unie s jejími bezprostředními sousedy a za jejich narůstající účasti a měla by být schválena na vrcholném zasedání ZEU*“.¹⁵

5) Význam Západoevropské unie a evropského pilíře bezpečnosti by mohl výrazněji vzrůst v tom případě, kdyby se ve vztazích mezi Moskvou a Washingtonem obnovil – byt

i v omezené míře – mechanismus bilateralismu. Navíc její činnost není na rozdíl od NATO ohrožena ani v tom případě, kdyby USA s tou kterou akcí váhaly, nebo kdyby k ní dokonce měly výhrady.

Všeobecně kladený důraz na význam Západoevropské unie není ve francouzské politice ničím novým. Dostává se však do nových souvislostí tím, že je nabízen i jako nejschůdnější cesta pro překonávání dlouhodobého rozdělení starého kontinentu a jako perspektiva pro země střední a východní Evropy. V tom se shodují i ti nejmírnější kritici Severoatlantické aliance a nejopatrnější politici. Ti zvláště radikální, jako je např. někdejší ministr obrany J.-P. Chevenement či již vzpomínaný P. Séguin, jdou podstatně dále. Volají dokonce po vytvoření jakési Celoevropské rady bezpečnosti,¹⁶ jež by se měla zabývat především otázkami společné celoevropské strategie, spolupráce ve zbrojním průmyslu a v neposlední řadě i novými aspekty bezpečnosti (ekologií, dodávkami surovin, ekonomickou a kulturní bezpečností a dalšími).

* * *

Z výše zmiňovaných tezí vychází souhrnný přístup Francie především k otázce bezpečnosti zemí střední a východní Evropy a zároveň s tím i k problémům spojeným s jejich integrací do NATO. Vyústuje v základní stanovisko, podle něhož by bylo iluzorní nabízet zemím střední a východní Evropy okamžitou integraci do západních ekonomických, politických a vojenských struktur. Rychlé přijetí těchto zemí do ekonomické integrace by navíc bylo kontraproduktivní, neboť na něj nejsou tyto země dostatečně připraveny a navíc by celou Evropu mohlo rozpustit v pouhou zónu volného obchodu. Na tomto stanovisku Francie trvá i přes riziko, že může být obviněna z odporu jak vůči NATO, tak vůči integraci zemí střední a východní Evropy. Trvá na něm především proto, že je přesvědčena o tom, že zdrženlivost i jistá zdoluhavost v rozhodování otázky případného rozšíření NATO mohou v zemích střední a východní Evropy zvýšit zájem o napojení na západoevropské bezpečnostní struktury, zejména pak na Západoevropskou unii.

¹ Boniface, P.: Europe centrale et orientale: une sécurité encore indéfinie. Relations internationales et stratégiques, 15/1994, s. 31.

² Jeden z mála kritiků tehdejšího přístupu, admirál Sanguinetti, dokonce používal výraz „atlantický katechismus“. Měl tím na mysli neúměrné přeceňování síly a intervenčních schopností tehdejší Varšavské smlouvy. Připouštěl její kvantitativní převahu, zároveň však zdůrazňoval velkou kvalitativní zaostalost tehdejší Varšavské smlouvy, zejména pak v oblasti logistiky, inteligentních a sofistických zbraní, zpravodajských prostředků atd.

³ Boniface, P.: cit. dílo, s. 32.

⁴ Le Livre Blanc sur la Défense.

⁵ Boniface, P.: cit. dílo, s. 33.

⁶ Viz Kourliandsky, J.-J.: Les démocraties de l'après guerre froide: expansion d'une incertitude. Relations internationales et stratégiques, 14/1994, s. 45.

⁷ Viz Thual, F.: Les démocraties de basse intensité en Europe de l'Est. Relations internationales et stratégiques, 14/1994, s. 48.

⁸ Juppé, A.: Répenser l'Europe. Le Monde, 18. 11. 1994.

⁹ Vernet, D.: La double illusion de 89. Le Monde, 12. 11. 1994, s. 7. Za výzvy, na něž nebyla západní Evropa připravena, autor označuje zejména opětý „vývěr“ nevyřešených historických problémů, hraničních a národnostních sporů, problému menšin a dalších, ale také skutečnost, že „přezbrojený, ale přitom dobře předvídatelný SSSR se přeměnil v nestabilní a nevypočitatelné Rusko, jež neví, jakými prostředky a nástroji by mělo vyjadřovat svůj statut“.

¹⁰ Séguin, P.: La défense de la France. Défense nationale, 3/1994, s. 12.

¹¹ Boniface, P.: cit. dílo, s. 47.

¹² Juppé, A.: cit. dílo.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Balladur, E.: Intervention devant l'Institut des hautes études de Défense nationale (Paris, 8. 9. 1994). Documents d'actualité internationale, numéro 21, 1. 11. 1994.

¹⁵ Balladur, E.: cit. dílo.

¹⁶ Blíže viz Séguin, P.: cit. dílo, s. 14.